

Birgitte
Bækgaard

Seminarielektor, CVU Sønderjylland
Læreruddannelsen
bbe@cvusonderjylland.dk

Medborgerskabsundervisning inden for dansk som andetsprog

I forbindelse med en mere og mere åben og internationaliseret verden brydes de vante sproglige og kulturelle fællesskaber op, og nye etableres. Skoler, sprogskoler og uddannelsesinstitutioner skal ind i denne sammenhæng danne elever og kursister til medborgere, det vil sige til nutidige og fremtidige borgere, der både identificerer sig med og vil og kan opretholde og videreudvikle det fælles samfund. I monokulturelle samfund bidrager sprog, religion og kultur til fælles identitet, men udfordringen i et pluralistisk samfund er at finde balancen mellem det fælles og det forskellige. Det har derfor stor betydning, hvordan det fælles defineres, hvilke stemmer og argumenter der får plads til at blive hørt, og hvilke implicitte selvfølgeligheder fællesskabet bygger på. Udfordringen for læreren i dansk som andetsprog (på alle niveauer) er, hvordan den megen fokus på medborgerskab bliver til åbenhed over for fortolkning i en mere kompleks sproglig og kulturel retning snarere end til oprustning i forhold til et nationalt monokulturelt projekt, men også hvordan den interkulturelle dialog kan udfoldes ud fra nogle fælles værdier og spilleregler.

Medborgerskab på sprogskolerne og i folkeskolen

Anvendelsen af begrebet medborgerskab på sprogskolerne – ikke mindst med indførelsen af indfødsretsprøven – har som mål snarere at assimilere end at integrere kursisterne ind i det danske samfund. Kursisterne skal for at bestå prøven være vidende om “Danmarks historie, danske samfundsforhold og dansk kultur” (*Danmark før og nu*, 2007: 4), og danskundervisningens mål har blandt andet som sigte, at kursisterne opnår “viden om kultur- og samfundsforhold i Danmark, så de kan blive deltagende og ydende medborgere på lige fod med samfundets øvrige borgere”. Medborgerskabsdelen kommer hermed til at fremstå som undervisning i det formelle politiske og juridiske system samt undervisning i en bestemt etos-fortolkning af dansk kultur, religion og historie¹. I sin kerne drejer medborgerskab sig om reglerne for medlemskab og tilhørsforhold til et politisk fællesskab, men har den dobbelthed i sig både at have en politisk-juridisk og en kulturel-identitetsmæssig side. Demokratiets borgere må nødvendigvis også føle et identitetsmæssigt tilhørsforhold til samfundets fællesskab. Det bliver derfor vigtigt på sprogskolerne og i

andetsprogsundervisningen at medtænke de inkluderende og identitetsmæssige aspekter af medborgerskabet, herunder emner, der har med etik og religion at gøre.

Den aktuelle anvendelse af medborgerskab i folkeskolen derimod ligger i forlængelse af skolens mangeårige tradition for demokratisk dannelsesænkning og knytter an til folkeskolens formålsparagraf, stk. 3: "Folkeskolen skal forberede eleverne til deltagelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre. Skolens virke skal derfor være præget af åndsfrihed, ligeværd og demokrati". Af paragraffen fremgår, at der i folkeskolen ikke blot skal undervises i demokrati, "kundskab om demokrati", undervisningen skal også finde sted som en indføring i demokratiets værdier og spilleregler, "demokrati som livsform". Det betyder, at eleverne skal gøre erfaringer med deltagelse i demokratiske processer i hele skolens virke, i klasserummet, i undervisningen og i de enkelte fag.

Ifølge Claus Haas (2004: 201) har drøftelserne om demokratisk dannelse dog også i folkeskolen indtil videre fortrinsvis taget udgangspunkt i en traditionel demokrati-diskurs baseret på en enhedskulturel forestilling. I formålsparagraffens stk. 1 står, at eleverne skal gøres "fortrolige med dansk kultur og historie", en formulering, der ved sin entalsform forudsætter et monokulturelt og statisk kulturbegreb. I dag, hvor denne konstruktion er under ombrydning, må skolen derfor forholde sig langt mere markant til de flerkulturelle udfordringer.

Som et af få fag i skolens fagrække refererer fagformålet i dansk som andetsprog eksplicit til skolens formålsparagraf, nemlig i stk. 2: "Undervisningen skal herved bidrage til, at eleven udvikler forudsætningen for en aktiv og ligeværdig deltagelse i skole, uddannelse og samfund". På trods af fagformålets hyppige referencer til "dansk sprog" og "dansk kultur" som statiske og monokulturelle størrelser præcis som i skolens formålsparagraf, og på trods af at eleverne forudsættes at have "egen kulturel baggrund", som tilsyneladende er forskellig fra "kulturelle normer i Danmark", står formuleringen om demokratisk dannelse alligevel centralt i fagformålet. Så centralt, at det må udfordre andetsproglæreren til eksplicite overvejelser om en medborgerskabsdidaktik. Forudsætningen for at kunne udvikle medborgerskabskompetencer er i dansk som andetsprog tæt knyttet til fagets kerneområde, sprogtilegnelse. Kommunikativ kompetence og interkulturel dialog bliver dermed de medborgerskabskompetencer, dansk som andetsprog naturligt må tage udgangspunkt i.

Interkulturel dialog og medborgerskab

I et pluralistisk samfund vil der være mange etiske, kulturelle og religiøse holdninger og værdier på spil. Hovedudfordringen består derfor i at kunne håndtere det forskellige i det fælles, at anerkende pluraliteten som fælles vilkår og samtidig fastholde grundlæggende idealer om frihed, lighed og ligeværd. En åben interkulturel dialog må stå centralt i skolens medborgerskabsundervisning samtidig med, at det

er vigtigt at holde sig for øje, at dialogen har en bestemmelse, nemlig en retning mod det fællesskabsopbyggende. Dialog skal både føre til inklusion og anerkendelse af de mange stemmer, men den skal også bøje stemmerne ind mod hinanden til fælles løsninger og til afgørelser af væsentlig betydning i forhold til fællesskabets fortsatte opretholdelse. I bogen *Kulturmøder og religion* formulerer Safet Bectovic det således: "Etniske og kulturelle forskelle kan kun være til gavn for et samfund, hvis man på forhånd bliver enige om fælles politiske spilleregler og principper". (Bectovic 2004: 199) Interkulturel dialog set fra et medborgerskabsperspektiv drejer sig om samtalen i det offentlige rum og om opbygning af det fælles "gode liv".

Dialog som aktivitet, kontekst og ideal ²

Dialog har flere aspekter, der kan indtænkes i sprogundervisningen. Dialog kan anskues som aktivitet og metode, som holdning, som kontekst og som ideal. Som *aktivitet og metode* tager dialog udgangspunkt i et funktionelt sprogsyn og har som forudsætning, at sprogtilegnelse bedst tilgodeses ved en kommunikativ undervisning. Sprogundervisning handler om at gøre eleverne til kommunikative aktører i fællesskabet, hvilket indebærer, at undervisningen først og fremmest må benytte sig af dialogisk metode, hvor eleverne får mulighed for at bruge sproget så meget som muligt. Og vigtigt er her, at eleverne får gjort erfaringer med, at sproget står til forhandling samt må fortolkes i den kontekst, det formuleres i.

Dermed har dialog netop med *holdning* at gøre, med vilje og evne til at udtrykke egne synspunkter, men også evne til at lytte og inddrage andres synspunkter. Eleverne skal synligt og hørligt bekræftes i, at både deres og andres baggrunde, forståelser og fortolkninger er repræsenteret i gruppens, klassens og skolens fællesskab. Hermed følger både anerkendelse af den enkelte samt anerkendelse af "den anden", og oplevelsen af at høre til det fælles understøttes.

I forlængelse heraf drejer dialog som *kontekst* sig om den samtale, der føres i det omgivende samfund såvel inden for som uden for skolen, i lokalsamfundet og på nationalt og globalt niveau. I et medborgerskabsperspektiv handler dialog som kontekst om oparbejdelse af kommunikative færdigheder i at indgå som aktør i det offentlige rum, at turde give sin mening til kende, at forstå og fortolke, hvad der foregår i skolens og det omgivende samfunds politiske og kulturelle sfære og få erfaringer med, at fællesskab vokser ud af dialog, hvor både kultur og fælles historie skabes og omskabes som grundlag for tilhørsforhold og medborgerskab.

Dialog som *ideal* handler om de værdier, der danner udgangspunkt for den demokratiske samtale, vilje til at begrunde sine synspunkter, lade sig påvirke af bedre argumenter, tolerance og respekt over for andres synspunkter, ønske om fredelig løsning på forskelligheder, vilje til kollektive aftaler. I det hele taget dyder, der skal

læres ved øvelse og ikke blot i teorien. I overvejelser over idealer er det hensigtsmæssigt at skelne mellem “procedurale” værdier, det vil sige værdier, man gennem dialog og forhandling er kommet til enighed om – og så værdier, der ikke står til forhandling, nemlig de fundamentale værdier, som menneskerettighederne og demokratiet hviler på: lighed, ligeværd og frihed.

Dansk som andetsprog og medborgerskabsundervisning

At tænke dialog både som aktivitet, metode, holdning og kontekst, men også eksplicit som ideal og værdi vil fremme udvikling af medborgerskabskompetencer hos eleverne. Den pædagogik, der er forbundet med sprogundervisning, giver gode muligheder herfor både i form af udvikling af sproglige og kommunikative udtryksfærdigheder på andetsproget og i forhold til inddragelse af elevernes modersmål som et komparativt sprogligt udtryk. At være tosproget er en resurse i denne forbindelse, og evnen til at se og sprogliggøre fænomener ud fra en flerperspektivisk virkelighed er naturligt til stede i et mangesproget klasserum og må fremmes som særlig produktiv og gavnlig i udviklingen af medborgerskabskompetencer.

Medborgerskabsundervisning indbefatter (mindst) tre dimensioner³, “literacy” (her specielt: politisk viden), “values” (indsigt i værdier tilknyttet demokratiet) og “skills” (færdigheder i og erfaringer med at indgå i demokratiet). Viden om samfund og demokrati hører i folkeskolen fortrinsvis til samfundsfagsundervisningen, mens de to øvrige og ikke mindst sidstnævnte, færdighedsdimensionen, bør varetages af alle fag – ikke mindst af sprogundervisningen, både fremmedsprogfagene, modersmålsfaget dansk og dansk som andetsprog. På mange måder er de kommunikative metoder i sig selv demokratiske. I sprogundervisningen bliver eleverne jævnligt stillet over for opgaver, hvor de skal tale, lytte, drøfte og løse opgaver parvis eller i grupper, og hvor der er frie muligheder for at udtrykke holdninger og dermed formulere og udvikle egne værdier og nye måder at tænke på. Diskussion, drøftelse og forhandling fordrer samarbejde og mod til at deltage i den fælles drøftelse samt evne til at løse konflikter, hvor de måtte opstå. Opmærksomhed og yderligere fokus på aktiviteter, som befordrer denne form for sproglig forhandling og refleksion, vil skærpe udviklingen af medborgerskabskompetencer.

Også indøvelse af nøgleværdier forbundet med den demokratiske samtale er centralt for medborgerskabsundervisning. Hvad enten det drejer sig om pararbejde, gruppearbejde eller diskussioner på hele klassen, er det vigtigt, at læreren indtager en position, der insisterer på nogle grundprincipper med udgangspunkt i de fundamentale menneskerettigheder. Dermed sikres, at eleverne, når de giver udtryk for holdninger og uenigheder, er produktive og ikke destruktive. Det kan, som ovenfor nævnt, være hensigtsmæssigt at skelne mellem grundværdier og procedurale værdier, hvor sidstnævnte formuleres og drøftes af eleverne i undervisningen. Derudover er det vigtigt, overalt hvor det er muligt, at stille åbne og ikke lukkede spørgsmål eksempelvis i forbindelse med læse- og lytteaktiviteter; åbne spørgsmål,

der inviterer til reelle og engagerede svar og drøftelser, hvor det virkelig drejer sig om at udtrykke holdninger. Når sproglæreren laver kommunikative øvelser med eksempelvis informationskløftopgaver, vil det være naturligt også at fokusere på, hvilke forskelle i holdninger der bliver udtrykt, og hvordan de kommer sprogligt frem. Det er væsentligt for læringen, at der er forskellige perspektiver og holdninger til emnerne. Det er netop i den slags forhandlingssituationer, at sproget forfiner og udvikles, men også at dialogen øves, og det interkulturelle perspektiv udfoldes.

Sproglæreren bør dog ikke kun overveje, hvordan der undervises, men i lige så høj grad også, hvad der undervises i. Medborgerskab handler om den offentlige sfære og om at forstå, begrunde og engagere sig i det, der har med fællesskabet og den offentlige samtale at gøre. Af den grund er det vigtigt at forholde sig til, hvornår det er relevant at inddrage emner, der fokuserer på samfund, demokrati og medborgerskab, og hvornår emnerne handler om privatsfæren. Der kan være en tendens til, at emner der har med privatlivet at gøre, dominerer, emner om venskab, fantasi, følelser, kærlighed, familie og fritid. En del af disse emner appellerer mere til pigerne end til drengene, og de er derudover ikke særlig velegnede i forhold til at udvikle "offentligt" sprog. Her må en vigtig øvelse være at forsøge at tænke et politisk aspekt ind i opgaverne. Eksempelvis kan opgaver inden for sport og fritid udvides med spørgsmål som: Findes der sportsgrene, der er domineret mere af mandlige end af kvindelige udøvere? Er der ændringer på vej? Hvor kommer presset til ændringerne fra? Eller: Er der religiøse forbud mod sportsudøvelse? Er der dage, hvor man ikke må udøve sin sport på grund af religiøse holdninger? Også emner om mad, hjem, fritid og venskab kan tilføjes et kritisk aspekt ved lignende spørgsmål (Osler og Starkey 2005: 35).

Noter

1. En fortolkning, der giver et billede af det danske folks tilblivelse fra "vikingerne til i dag" som en lang kontinuerlig historie uden brud og konflikter.
2. Det følgende er inspireret af Julia Ipgrave, engelsk religionsdidaktiker, kendt for sit engagement i "den dialogiske metode".
3. Se bl.a. Ove Korsgaard (2006): *Undervisning i demokrati. Inspiration til grundskoler og ungdomsuddannelser*. (Undervisningsministeriets temahæfteserie nr. 7/ 2006). København: Undervisningsministeriet.

Litteratur

- Bektovic, Safet (2004): *Kulturmøder og religion. Identitetsdannelse blandt kristne og muslimske ung.* København: Museum Tusculanums Forlag.
- Folkeskoleloven (2006): <http://www.faellesmaal.uvm.dk/folkeskolensformaal.html>
- Fælles Mål: <http://www.faellesmaal.uvm.dk/fag/Dansksomandetsprog/formaal.html>
- Haas, Claus (2004): "Demokratididaktik som fagdidaktisk og identitetspolitisk forskningsfelt". I: Schnack, Karsten (red.): *Didaktik på kryds og tværs*. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.
- Indfødsretsprøven og lærematerialet: *Danmark før og nu* (2007): http://www.nyidanmark.dk/bibliotek/publikationer/rapporter/2007/indfoedsretsproeve_laeremateriale/index.htm
- Ipgrave, Julia (2003): "Dialogue, Citizenship and Religious Education." I: Jackson, Robert (ed.): *International Perspectives on Citizenship, Education and Religious Diversity*. London: Routledge Falmer.
- Korsgaard, Ove (2004): *Medborgerskab, identitet og demokratisk dannelse*. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.
- Osler, Audrey og Starkey, Hugh (2005): *Citizenship and language learning: international perspectives*. London: Trentham Books Limited.